

ΔΥΝΑΜΙΤΕΣ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ, ΕΚΚΩΦΑΝΤΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΑΛΥΜΝΟ

Ξανθίππη Φουλίδη

Περίληψη

Η ρίψη δυναμιτών, στην Κάλυμνο, δημόσια θρησκευτική πρακτική, που σχετίζεται με τον ορθόδοξο δόγμα αποτελεί στοιχείο της σύγχρονης λαϊκής κουλτούρας, αναλλοίωτο πολιτιστικό θεσμό και συνεχιζόμενη κοινωνική διαδικασία. Δεν συνιστά μία «σκηνοθετημένη αυθεντικότητα», μια «κατασκευασμένη πραγματικότητα», «ψευδογεγονός» στην τουριστική εμπειρία, αλλά αυθεντικότερο στοιχείο της λαϊκής πολιτιστικής ζωής. Πραγματοποιείται με αφορμή έκτακτα, ευχάριστα ή δυσάρεστα γεγονότα, όπως ο γάμος, η βάπτιση ή η κηδεία. Κυρίως, όμως, λαμβάνει χώρα τη Μεγάλη Εβδομάδα και κορυφώνεται την Κυριακή του Πάσχα. Συνδέεται με τη νίκη κατά του θανάτου, κατά της φθοράς, κατά της υπόταξης. Αποτελεί ιδανική έμφυλη, ανδρική αναπαράσταση αντίστασης. Οι δυναμιτιστές εκδηλώνουν τελετουργική συμπεριφορά με στοιχεία τυπικότητας, επαναληψιμότητας και ιερότητας υπερβαίνοντας τον υψηλό βαθμό επικινδυνότητας.

Λέξεις κλειδιά: δυναμίτες, Κάλυμνος, Πάσχα, έκρηξη, κρότος.

DYNAMITES: RELIGIOUS, LOUD, CULTURAL PRACTICE IN KALYMNOS

Xanthippi Foulidi

Abstract

The throwing of dynamite in Kalymnos, a public religious practice associated with Orthodox doctrine, is an element of modern popular culture, an enduring cultural institution, and a continuous social process. It is not a case of “staged authenticity,” a “constructed reality,” or a “pseudo-event” in the tourist experience, but rather a highly authentic and cohesive component of popular cultural life. It occurs on special occasions, whether joyous or sorrowful, such as weddings, baptisms, or funerals. Primarily, however, it takes place during Holy Week and reaches its peak on Easter Sunday. It symbolizes victory over death, decay, and submission. It serves as an idealized, masculine representation of resistance. The dynamiters exhibit ritualistic behavior marked by formality, repetition, and sacredness, transcending the high levels of danger.

Keywords: dynamiters, Kalymnos, Easter, explosion, crackling.

Εισαγωγή

Η ρίψη δυναμιτών, στην Κάλυμνο, δημόσια θρησκευτική πρακτική, που σχετίζεται με το ορθόδοξο δόγμα αποτελεί στοιχείο της σύγχρονης λαϊκής κουλτούρας, αναλλοίωτο πολιτιστικό θεσμό και συνεχιζόμενη κοινωνική διαδικασία. Περιλαμβάνει σύνολο ενεργειών με συμβολική αξία, η εκτέλεση των οποίων καθορίζεται από τη θρησκευτική πίστη στο ορθόδοξο δόγμα, αλλά και από τις παραδόσεις της κοινότητας. Στοχεύει στην εκδήλωση χαράς, κυρίως, για την Ανάσταση, που επιθυμεί η συγκεκριμένη νησιώτικη κοινωνία (Beeman, 1992), αν και αντιπαρατίθεται στους επίσημους γραπτούς νόμους και στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο.

Παράλληλα, αναπτύσσεται η αίσθηση του ανήκειν στην πολιτισμική ομάδα (Beeman 1992), αφού μέσα από τις υλικές και συμβολικές πρακτικές, αλλά και μέσω των πρακτικών σηματοδότησης ενισχύεται η συλλογική μνήμη, που στηρίζεται και χρησιμοποιεί τα υπάρχοντα σύμβολα με ποικίλες λειτουργίες (Παραδέλλης, 1995:29). Έτσι αναπαράγονται οι κυρίαρχες αρχές και αξίες στα μέλη της πολιτισμικής ομάδας¹, αφού η επιτέλεση είναι «οριοθετημένη εντός σχετικών πλαισίων και νοηματοδοτούμενη από αυτά» (Bauman 1975: 35).

Επιτόπια έρευνα και ψηφιακή εθνογραφία

Προκειμένου να ερμηνευτούν η συγκεκριμένη πρακτική και οι τελετουργίες σχετικές μ' αυτή ως κοινοτικές δραστηριότητες, πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα από τον Αύγουστο του 2022 έως τον Αύγουστο του 2024 στην Κάλυμνο, έκτασης 111 τετ.χλμ, βραχώδες, άνυδρο, κατάξερο νησί, στο μεγαλύτερο μέρος του ορεινό, με περιορισμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Η ερευνήτρια έχοντας το σημαντικό πλεονέκτημα της βιωματικής γνώσης του τόπου εφαρμόζει την πολλαπλότητα των εθνογραφικών μεθόδων (μελέτη πεδίου, συμμετοχική παρατήρηση, ημιδομημένες συνεντεύξεις, ελεύθερες συζητήσεις, αρχειακή έρευνα, διαδικτυακή έρευνα) για την πληρέστερη ερμηνεία του πολιτισμικού φαινομένου (Yardley, 2009: 239).

Στόχος της ήταν να διερευνηθεί η συγκεκριμένη πρακτική με τις κατάλληλες εθνογραφικές ερωτήσεις: Πού, πώς, πότε, από ποιον/α, από ποιούς/ες οργανώνονται, τι εξυπηρετούν και γιατί, πώς εκδηλώνονται, ποιος είναι ο βαθμός συμμετοχής των υποκειμένων στις πολιτισμικές πρακτικές, αλλά και του τοπικού πληθυσμού στις παραπάνω διαδικασίες (Πανόπουλος, 2005: 40-41)². Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκαν ηλεκτρονικά μέσα για την καταγραφή των πληροφοριών (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

¹ «Στο εσωτερικό των τοπικών ομάδων αναπτύσσονται ισάριθμες πρωτότυπες συλλογικές μνήμες οι οποίες διατηρούν, για κάποιο διάστημα, την ανάμνηση γεγονότων που δεν έχουν σημασία παρά μόνο για τις ίδιες» (Halbwachs, 2013: 102).

² Άλλωστε στόχος του/της ερευνητή/τριας είναι «να κατανοήσει την οπτική γωνία του ιθαγενή, τη σχέση του με τη ζωή, να πραγματοποιήσει το όραμά του για τον κόσμο του» (Malinowski, 1922). «Ο πολιτισμός ενός λαού είναι ένα σύνολο κειμένων, τα ίδια σύνολα, τα οποία ο ανθρωπολόγος προσπαθεί να διαβάσει πάνω από τους ώμους εκείνων στους οποίους ανήκουν κανονικά» (Geertz, 1973).

Έγινε σεβαστό το δικαίωμα των ερωτώμενων να λαμβάνουν αποφάσεις για τη ζωή τους, ακόμα και εάν είναι επικίνδυνες. Τηρήθηκε η ανωνυμία για όλους τους πληροφορητές και για τον άνθρωπο κλειδί, που βοήθησε αποφασιστικά την ερευνήτρια να εισέλθει στο πεδίο (Willig, 2013), αλλά και να πραγματοποιήσει συνεντεύξεις και ελεύθερες συζητήσεις με τα μέλη των ομάδων. Εξασφαλίστηκε εύκολα η ενημερωμένη συναίνεση, η οποία αν και κρίνεται απαραίτητη, δεν είναι πάντα απλή υπόθεση (Hammersley & Traianou, 2012)³. Τέλος, δόθηκε η δυνατότητα στους πληροφορητές να διαβάσουν τις απαντήσεις τους, ώστε, εάν επιθυμούσαν, να τις αναθεωρήσουν.

Τα υλικά

Οι συγκεκριμένοι δυναμίτες είναι αυτοσχέδιες κατασκευές βάρους ενός έως τριών κιλών, που κατασκευάζονται στην Κάλυμνο. Τα υλικά μεταφέρονται στο νησί σε συνθήκες άκρας μυστικότητας, γιατί η εμπορία και η κατοχή τους σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία είναι παράνομη. Αρχικά, χρειάζεται να δημιουργηθεί η σκόνη, οι λεπτοί κόκκοι από πυρίτιδα, δηλαδή, από μπαρούτι που κοπανιέται καλά μέσα σε μεγάλο γουδί με ξύλινο κόπανο.

Εικ. 1 (α - β): Βόμβες που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και βρέθηκαν στην Κάλυμνο.

³ Μετά την ολοκλήρωση της επιτόπιας έρευνας η ερευνήτρια διατηρεί επικοινωνία με τους/τις πληροφοριοδότες/τριες. Συνεχίζει να ενημερώνεται για τη ζωή τους μέσω αναρτήσεων τους σε ψηφιακές κοινότητες.

Εικ. 2: Βόμβα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου που συνέλλεξαν αλιείς από το βυθό σε θαλάσσια περιοχή κοντά στην Κάλυμνο.

Τις περισσότερες φορές χρησιμοποιούν πυρίτιδα⁴, που υπάρχει στις βόμβες του β΄ παγκοσμίου πολέμου που έχουν βρεθεί σε ορεινές και σε θαλάσσιες περιοχές του νησιού, αφού είναι σχετικά ομοιόμορφη και δεν αλλοιώνεται με τον καιρό (Εικ. 1 α-β & Εικ. 2). Το κοπάνισμα, η άλεση, αν και δημιουργεί εντονότατη πίκρα στο στόμα όσων βρίσκονται σε κοντινή απόσταση, εξασφαλίζει τη λάμψη στην έκρηξη (Εικ. 3). Στη συνέχεια κοσκινίζεται σε μεγάλο κόσκινο (Εικ. 4) ή σε ειδική μηχανή. Τα μεγάλα κομμάτια ρίχνονται πάλι στο κοπανιστήρι μέχρι να γίνουν σκόνη (Εικ. 3). Στο τέλος αυτής της διαδικασίας οι λεπτοί κόκκοι τοποθετούνται σε πλαστικό μπουκάλι.

Εικ. 3: Ξύλινος κόπανος, μεταλλικό, μεγάλο γουδί, με μεταλλική απόληξη για θλίψη υλικών.

⁴ Η μαύρη πυρίτιδα (black powder), η πρώτη, χημική, εκρηκτική ύλη ανακαλύφθηκε από τους Κινέζους το 1000 μ.Χ. Χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για στρατιωτική χρήση, αφού προκαλούσε χάος και σύγχυση στα εχθρικά στρατεύματα λόγω του κρότου και της λάμψης (Καμπούρης, 1984· Ξανθάκος, 1997). Στη Δύση την παρασκευή της περιγράφει με απόλυτη ακρίβεια το 1249 ο Άγγλος μοναχός Roger Bacon στην πραγματεία του «De Secretis Operibus Artis Et Naturae Et De Nullitate Magiae» το 1260 μ.Χ.. Περιγράφει τα συστατικά της, το νιτρικό κάλιο, το θείο και τον άνθρακα με τις ονομασίες «αέρινη πέτρα» (KNO₃), «θάμνος» (C) και «ατμός μαργαριταριού» (S), αλλά και τις συγκεκριμένες αναλογίες μίξης. Πλέον, η χρήση της μαύρης πυρίτιδας δεν γίνεται μόνο για στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά εφαρμόζεται στον τομέα της εξόρυξης και της κατεδάφισης κτηρίων.

Πιστεύουν ότι όσο περισσότερο διαρκεί αυτό το στάδιο της προετοιμασίας, δηλαδή, η μετατροπή της πυρίτιδας με την τριβή σε πολύ μικρούς, σχεδόν αόρατους, κόκκους, τόσο εντυπωσιακότερη καθίσταται η έκρηξη. Ο ικανός δυναμιτιστής διακρίνεται από τα ανεξίτηλα, κίτρινα ίχνη στα δάχτυλα του. «Δεν καθαρίζουν εύκολα». Όλα τα υλικά που χρησιμοποιούνται, ζυγίζονται με ακρίβεια (Εικ. 5). Οι ποσότητες πρέπει να είναι συγκεκριμένες, γιατί διαφορετικά οι κίνδυνοι πολλαπλασιάζονται.

Εικ. 4: Κοσκίνισμα υλικών με κόσκινο

Εικ. 5: Το ζύγισμα των υλικών

Εικ. 6: Το σαλάμι

Εικ.7: Το καπούλι

Στο δεύτερο στάδιο της δημιουργίας του δυναμίτη, το στάδιο της ανάμειξης τοποθετούνται σε τεμαχισμένη εφημερίδα ή σε χαρτί ή σε πλαστική σακούλα συγκεκριμένη ποσότητα αμμωνίας, που ζυγίζεται με ακρίβεια, το «γερμανικό» (Εικ. 5) και ένα μικρό κομμάτι πρωτογενούς εκρηκτικής

ουσίας νέας γενιάς, το γαλάκτωμα που παρασκευάζεται από διάλυμα νιτρικού αμμωνίου⁵, ελαιώδη συστατικά, γαλακτωματοποιητή κ.λ.π. περίπου 5 εκατοστών, το «σαλάμι» (Εικ. 6).

Εικ. 8: Το δέσιμο των υλικών.

Στη συνέχεια ακολουθεί το τρίτο στάδιο, η συσκευασία. Όλα τα προηγούμενα μείγματα δένονται με «αρσενικό», που και αυτό προκαλεί δυνατές εκρήξεις. Δίνουν ένα μακρόστενο σχήμα στο δυναμίτη και τον καλύπτουν με κολλητική ταινία (Εικ. 8). Αν και είναι δύσκολο οι δυναμιτιστές να προμηθευτούν όλα τα εκρηκτικά υλικά, με πολύ κόπο και σε συνθήκες άκρας μυστικότητας τα εξασφαλίζουν κυρίως από λατομεία. Κατά τη διάρκεια της κατασκευής συζητούν εκτενώς για τις τεχνικές λεπτομέρειες της λάμψης, της έντασης του ήχου, της ποσότητας καπνού. Κρίνουν ως μειονέκτημα τη μεγάλη λάμψη και ως πλεονέκτημα πρόκληση δυνατού κρότου. Άλλοτε συνομιλούν για τον τρόπο ρίψης, εάν δηλαδή, οι δυναμίτες εκρήγνυνται, δηλαδή «σκάνε» ψηλά ή χαμηλά ή αν δεν σκάνε καθόλου, δηλαδή «πατώνουν». Σπανιότερα προβαίνουν σε αλληλοπειράγματα ή συζητούν για θέματα προσωπικής τους ζωής ή για προσωπικά τους επιτεύγματα⁶. Μεριμνούν να επικρατούν θερμοκρασίες περιβάλλοντος και ατμοσφαιρική πίεση, που δεν δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για έκρηξη σ' όλα τα προαναφερθέντα στάδια της παρασκευής των δυναμιτών. Στο τέλος επικολλούν το αντιπροσωπευτικότερο για το καθένα σύμβολο, όπως η ελληνική σημαία, ο χάρτης του νησιού ή άλλου αγαπημένου τόπου και αναρτούν με υπερηφάνεια φωτογραφίες με τις δημιουργίες τους (Εικ. 9) στο διαδίκτυο που αναδεικνύεται ενεργός λαογραφικός χώρος (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012; 2017).

⁵ Η νιτρική αμμωνία, οξειδωτική ουσία που χρησιμοποιείται κυρίως ως λίπασμα αλλά πλέον αποτελεί κύριο συστατικό παρασκευής εκρηκτικών υλών («βόμβα λιπάσματος»).

⁶ «βούτηξα στα 10 μέτρα, ήπιασα 10 κιλά ροφό», «κνηγούσα πέρδικες στα βουνά του νησιού για πάνω από δέκα ώρες, σκότωσα πάνω από εκατό».

Εικ. 9: Οι δυναμίες του Πάσχα 2024.

Η επιτέλεση

Δυναμικοί, θαρραλέοι, ατρόμητοι, με έντονη αυτοπεποίθηση και με αίσθηση παντοδυναμίας, που δεν απογοητεύονται από τις ταλαιπωρίες, εθισμένοι στην τεράστια έξαρση της αδρεναλίνης (Τυρίκος-Εργάς, 2016)⁷ επιδιώκουν να νιώσουν τα μοναδικά συναισθήματα χαράς, γνήσιας συγκίνησης, ικανοποίησης και ευχαρίστησης, που γεννιούνται με τον κρότο.

Γι' αυτούς η έκρηξη και τα αποτελέσματά της αποτελούν επιθυμητό στόχο, μακρόχρονη προσπάθεια, που επιτυγχάνεται κάθε χρόνο τις μέρες του Πάσχα ή σε άλλες χρονικές στιγμές, όταν συμβαίνουν άλλα έκτακτα γεγονότα, ευχάριστα ή δυσάρεστα, όπως ο γάμος, η βάπτισμα ή η κηδεία. Δυναμιτιστές σε ελεύθερη συζήτηση στις 23 Αυγούστου 2023 επισημαίνουν:

«Μερικά από τα πιο δυνατά συναισθήματα που μπορεί να ζήσει κανείς στη ζωή του».

«Μόνο εάν το ζήσεις ..., θα το καταλάβεις».

«Δεν θέλουμε απλά να περάσουμε την ώρα, δεν θέλουμε να κάνουμε «πλάκα».

Ορισμένοι εμπλέκονται⁸, γιατί πιστεύουν ότι υπηρετούν την ανεξαρτησία, την ελευθερία, το αδέσμευτο και ανυπότακτο πνεύμα τους. Δίνουν σημασία στην τήρηση αυτών των πολιτισμικών αξιών τους⁹. Κρίνουν ότι οι δυναμίες συμβολίζουν την αντίσταση προς τον οποιοδήποτε κατακτητή και κατάργηση οποιασδήποτε μορφής δουλείας. Επικροτούν την αντίσταση του Καλυμνιακού λαού

⁷ Στα τέλη Αυγούστου του 2024 μετά την ολοκλήρωση γάμου που έγινε στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου έγινε ρίψη δεκαπέντε δυναμιτών από το ύψωμα του Αγίου Σάββα. Παλιότερα κάθε φορά που επρόκειτο να επισκεφτούν το νησί δημοφιλή πρόσωπα, πολιτικοί και εκκλησιαστικοί ταγοί, τα καϊκια των Καλυμνίων τα προϋπαντούσαν με δυναμίες και κωδωνοκρουσίες στη θαλάσσια διαδρομή από την Κω.

⁸ Ο Kertzner (1988) διαφοροποιεί την τελετουργία από το έθιμο, γιατί οδηγεί σε δράση, η οποία οργανώνεται από τον συμβολισμό.

⁹ «Τα σύμβολα-κλειδιά των τελετουργιών έχουν πολλαπλές νοηματοδοτήσεις από τους χρήστες τους. Κάποιες παραπέμπουν σε θρησκευτικές, οικογενειακές και συγγενειακές αξίες, όλες όμως αφορούν στη εθνοτοκοτοπική ταυτότητα (ethnoregional identity)» (Χρυσανθοπούλου, 2008:328).

στην ιταλική προσπάθεια για το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου¹⁰ και τον πετροπόλεμο των γυναικών του 1935¹¹. Επιθυμούν να επιδείξουν την ψυχική και σωματική δύναμή τους και προκαλέσουν φόβο στον κάθε «εχθρό», στους Τούρκους, «στους Μεμέτηδες». Συγχρόνως αποτίουν φόρο τιμής σε γενναίους συμπατριώτες τους, που «έφυγαν» ή που «μάχονται στη θάλασσα, που έχουν μαρκάρει»¹². Αποτελεί ιδανική έμφυλη, ανδρική αναπαράσταση αντίστασης¹³. Άλλωστε στα σημεία που γίνονται οι ρίψεις των δυναμιτών, πάνω στα απόκρημνα βράχια υπάρχουν ελληνικές σημαίες. Στο ύψωμα του Αγίου Σάββα έβαψαν ελληνική σημαία 30 μέτρων¹⁴ (Εικ. 10) το 2019 και στο Μαυροβούνι, ακριβώς κάτω από το Εκκλησιάκι της Ανάστασης και του Σταυρού έβαψαν ελληνική σημαία 375 τμ τη Μεγάλη Δευτέρα, στις 2 Απριλίου 2018. Στο κάστρο του χωριού, κατεξοχήν οικιστικό κέντρο του νησιού κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και κατά την εποχή της Ιπποτοκρατίας, κρεμούν μεγάλες, υφασμάτινες σημαίες με την έναρξη των ρίψεων (Εικ. 11).

Εικ. 10: Η δημιουργία της ελληνικής σημαίας πάνω στα απόκρημνα βράχια του λόφου του Αγίου Σάββα από ομάδα δυναμιτιστών το 2021.

¹⁰ «Ήταν οι δύσκολες μέρες του Αγώνα κατά των Μητροπολιτών που ενέδωσαν στις εντολές των Ιταλών και υπέγραψαν το αυτοκέφαλο της εκκλησίας της Δωδ/σου. Ήταν η χρονιά που η Κάλυμνος έλαμψε με την αγωνιστικότητά της, χύνοντας το πρώτο αίμα για το εκκλησιαστικό ζήτημα, με το σκοτωμό του Μανώλη Καζώνη» (Γιαννάτου, 1997:119).

¹¹ Ο πετροπόλεμος των γυναικών της Καλύμνου το 1935 εναντίον των Ιταλών στρατιωτών, το «κορύφωμα της καθολικής λαϊκής αντίστασης στα χρόνια εκείνα» (Καπελλά, 1997: 43), έγινε, γιατί προσπάθησαν να αλλάξουν θρησκευτικό δόγμα των κατοίκων του νησιού (Καπελλά, 1986· Χατζηβασιλείου, 2014).

¹² Αναφέρονται σ' αυτούς χρησιμοποιώντας παρατσούκλια. Ομολογούν χαρακτηριστικά «στο Καψούλι», που θα γυρίσει σύντομα, «στο Κάλλι».

¹³ Οι γυναίκες κατασκευάζουν δυναμίτες, γιατί έμαθαν όλα τα στάδια της κατασκευής είτε από τον πατέρα είτε από το σύζυγό τους. Ομολογούν, όμως: «Δεν πετάμε δυναμίτες, είναι δουλειά των ανδρών. Τους βοηθάμε πάντα, κατασκευάζουμε μαζί τους, κουβαλάμε, φωτογραφίζουμε». Επιβεβαιώνονται οι πατριαρχικές αντιλήψεις στο νησί, αφού το κοινωνικό φύλο, καθορίζει το σύνολο των συμπεριφορών, των ρόλων και των προσδοκιών που θεωρεί πως αρμόζουν αποκλειστικά στους άνδρες ή αποκλειστικά στις γυναίκες. Οι αντιλήψεις αυτές σχετίζονται με όλες τις πτυχές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης όχι μόνο με τη σεξουαλικότητα, την εργασία, την οικογένεια, τη θρησκεία, την πολιτική, αλλά και με τον τρόπο ψυχαγωγίας. Γι' αυτό αποτελεί πολιτισμική έκφραση (Γκασούκα & Φουλιδή, 2022: 77-78).

¹⁴ Οι δυναμιτιστές του Αγίου Σάββα ανέφεραν τον Αύγουστο 2024: «εμάς φώναζε το λιμεναρχείο, για να τοποθετήσουμε την τεράστια ελληνική σημαία στο λιμάνι που κατέβασαν “ζένοι” που ήρθαν στο νησί».

Εικόνα 11: Ρίψεις δυναμιτών από το κάστρο του Χωριού με αναρτημένες ελληνικές σημαίες, το Πάσχα του 2023.

Οι δυναμιτιστές σε κατάσταση εκστασιασμού¹⁵ συμμετέχουν στις εορταστικές εκδηλώσεις του ορθόδοξου Πάσχα, που σημαίνει στα εβραϊκά «διάβαση»¹⁶. Χαρακτηριστικά επισημαίνουν τον Ιούλιο 2024: «Αλλιώς δεν καταλαβαίνουμε Πάσχα. Εάν κάμουμε λάθος, φεύγει χέρι, εάν κάμουμε μεγάλο λάθος, φεύγει η ζωή».

Η γιορτή της Χριστιανοσύνης σημασιοδοτεί το μεταβατικό χρονικό σημείο ανάμεσα στην αναβλάστηση-αναγέννηση της φύσης, την ευετηρία, την «παγκαρπία» της γης και συμβολίζει τη νίκη κατά του θανάτου (Βαρβούνης, 2018). Στον «κύκλο του χρόνου» οι πένθιμες τελετουργίες της Μεγάλης Παρασκευής αντικαθίστανται από τις αναστάσιμες, στις οποίες κυριαρχούν το φως, η φωτιά¹⁷, η λάμψη και ο εκκωφαντικός θόρυβος (Σέργης, 2009). Ειδικότερα στην διαβατήρια και οριακή στιγμή της Αναστάσεως, συντελείται μια ακόμα επανάσταση. Η Ανάσταση του Χριστού, επιτυγχάνει την αιωνιότητα, εξασφαλίζει τη νίκη της αλήθειας κατά του ψεύδους, της αγάπης κατά του μίσους, τον θρίαμβο της ζωής πάνω στο θάνατο και τη μετάβαση μέσα από τον θάνατο στην μεταθάνατο και αληθινή ζωή, αλλά και τη δυνατότητα του ανθρώπου να αναστηθεί και ο ίδιος. Οι δυναμιτιστές φορούν πάντα το Σταυρό τους, το σύμβολο της σωτηρίας τους, που σε κάθε δύσκολη στιγμή Τον ασπάζονται, γιατί πιστεύουν ότι τους προστατεύει. Η πίστη στο Σταυρό αποτελεί κύρια προϋπόθεση για τη βίωση της Αναστάσεως, που είναι κατεξοχήν αιτία χαράς, αφού η Ανάσταση πραγματοποιείται αμέσως μετά τη σταύρωση του Χριστού και χωρίς τον Σταυρό δεν υπάρχουν ούτε η Ανάσταση ούτε η αιώνια ζωή:

¹⁵ Ο εκστασιασμός αποδίδεται από τον Durkheim (1912) ως συλλογικός αναβρασμός, ένα εκστατικό συναίσθημα ενθουσιασμού και ομαδικότητας βιωμένο από τους ανθρώπου που συλλογικά πραγματοποιούν ένα διεγερτικό γεγονός (Fischer & Xygalatas, 2014:1).

¹⁶ «Θρησκεία, λοιπόν, εγώ εννοώ την εξιλέωση του ανθρώπου από ανώτερες δυνάμεις του, οι οποίες πιστεύεται ότι κατευθύνουν και ελέγχουν τόσο τη φύση, όσο και την ανθρώπινη ζωή» (Frazer, 1890:3).

¹⁷ «Το τελετουργικό άναμμα εθιμικών πυρών σε εορτές αγίων ή σε μεγάλες εορτολογικές περιόδους στον κύκλο του χρόνου της χριστιανικής θρησκείας προέρχονται από αρχαία ανατολικά λατρευτικά δεδομένα, που ήρθαν σε γόνιμο πολιτισμικό διάλογο παρά τις επίσημες αντιθέσεις και αντιδράσεις της επίσημης Εκκλησίας, λόγω της ύπαρξης βιαιοτήτων και τελικά ενσωματώθηκαν από τη λαϊκή ορθόδοξη λατρεία» (Βαρβούνης, 2010:418).

«Μή τις τοίνυν ἀπιστείτω τοῖς τοῦ σταυροῦ συμβόλοις, ἀλλὰ τὸ μακάριον καὶ τρισμακάριον
ξύλον τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖτω, καὶ τοῖς τοῦ σταυροῦ συμβόλοις τοῦ θύρας οὐρανοῦ ἡμῖν
ἀνοίξαντος»

(Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, SC 187, 62).

Ο αφανισμός και όχι μόνο η λήθη της αμαρτίας, η κατάργηση του θανάτου και η επιστροφή στον παράδεισο οδηγούν τους πιστούς σε εκδηλώσεις χαράς:

«Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυζώμεθα,
Ὡ Πάσχα λύτρον λύπης»
(Στιχηρά του Πάσχα).

«Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ»
(Ψλ. 117:24).

«Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως εὐφραινέσθωσαν, γῆ δὲ ἀγαλλιάσθω, ἑορταζέτω δὲ κόσμος,
ὄρατός τε ἅπας καὶ ἀόρατος· Χριστὸς γὰρ ἐγήγερται, εὐφροσύνη αἰώνιος»
(Τροπάριο α' ὠδῆς στον τόμο 96 της Patrologia Graeca του Migne)

«Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός, οὐρανός τε καὶ γῆ, καὶ τὰ καταχθόνια·
ἑορταζέτω γοῦν πᾶσα κτίσις, τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ, ἐν ἧ ἔστερέωται».
(Τροπάριο γ' ὠδῆς στον τόμο 96 της Patrologia Graeca του Migne)

Οι τελετουργικά δημιουργημένοι θόρυβοι, οι δυνατοί ήχοι, οι κρότοι μετά το «Χριστός Ανέστη» αποτελούν έντονη έκφραση της χαράς για τη νίκη της ζωής επί του θανάτου¹⁸, τη νίκη σε επίβουλα, κακοποιά και βλαπτικά δαιμονικά πνεύματα, αλλά και την οριστική απομάκρυνσή τους. Έτσι πανηγυρίζουν, γιατί συντρίβεται η κυριαρχία του θανάτου, που φέρνουν η βία, η αλαζονεία, η αδικία και η κακία. Συγχρόνως το φως με τις λάμπεις του, χωρίς καυστική δύναμη, με ισχυρή, λυτρωτική, καθαρτήρια δύναμη μεταφέρονται ευλαβικά πάνω από την πρωτεύουσα του νησιού. Άλλωστε, στο νησί αλλά και σε άλλα μέρη της Ελλάδας¹⁹ το φως της πρώτης και της δεύτερης Ανάστασης οι οικογένειες το μεταφέρουν τελετουργικά με κάθε τρόπο στην οικία τους, ώστε να συνεχίσει η προστατευτική δύναμή του στο σπιτικό τους για όλη τη χρονιά.

Σύμφωνα με τους κοινωνικοπολιτισμικούς κανόνες του νησιού οι δυναμιτιστές, μόνο άνδρες, ενήλικες, αλλά και ανήλικοι φορούν άνετα ρούχα και αθλητικά παπούτσια, Καλύμνιοι, που ζουν στην Κάλυμνο ή ομογενείς που έρχονται στο νησί για τον εορτασμό του Πάσχα, τα παλικάρια, οι καλύτεροι ψαράδες και δύτες²⁰ ή οι πιο δεξιοτέχνες μάστορες.

¹⁸ Γι' αυτό «όπως γράφει ο Δ. Σ. Λουκάτος, λόγω των εθίμων αυτών η φράση «Ανάστα ο Θεός» έφτασε να σημαίνει την μεγάλη αναστάτωση και την έντονη φασαρία, σε όλων των ειδών τις προσωπικές, οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις (Βαρβούνης, 2018:24).

¹⁹ Επιπρόσθετα στη Μάδυτο της Θεσσαλονίκης με το αναστάσιμο φως άναβαν μεγάλους φανούς, με σκοπό να καθαγιαστεί η φύση λόγω της θαυματουργής δύναμής του (Βαρβούνης, 2018).

²⁰ Κάποιοι/ες στο νησί συσχετίζουν τη ρίψη των δυναμιτών με τη χρήση του δυναμίτη ως απαγορευμένη μεθόδος αλιείας. Πράγματι η Κάλυμνος κατέχει μια από τις πρώτες θέσεις στην παράκτιο και μέση αλιεία στα Δωδεκάνησα. Όλοι οι δυναμιτιστές, που αποτέλεσαν το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας ισχυρίστηκαν ότι οι αλιείς χρησιμοποιούν τους δυναμίτες μόνο, για να απομακρύνουν τα δελφίνια από τα δίχτυα τους. Αναμφισβήτητο είναι ότι η χρήση δυναμίτιδας καταστρέφει ολοσχερώς το θαλάσσιο οικοσύστημα και επιτείνει

Τα τελευταία χρόνια στο βουνό βρίσκονται και γυναίκες. Παλιότερα κάλυπταν επιμελώς, τις περισσότερες φορές, το κεφάλι τους με μαντήλια, καπέλα, κουκούλες, γυαλιά ηλίου, ώστε να μην είναι δυνατόν να αναγνωριστεί εύκολα η ταυτότητά τους. Πλέον, δεν ενδιαφέρονται να αποκρύψουν τα χαρακτηριστικά τους, αλλά μόνο να προστατευτούν από τον έντονο ήλιο ή από τον δυνατό αέρα. Το πρωί του Μ. Σαββάτου²¹ τοποθετούν τους μεγάλους, βαριούς σάκους και τα γεμισμένα τσουβάλια σε αγροτικά αυτοκίνητα. Γνωρίζουν καλά το πεδίο, έχουν επιλέξει προσεκτικά τα «πατήματά τους». Ξεφορτώνουν το φορτίο, το κουβαλούν στους ώμους προς τα κατάλληλα σημεία μέσα από τα κακοτράχαλα μονοπάτια. Στη συνέχεια βγάζουν από τα τσουβάλια τους δυναμίτες και τους τοποθετούν πάνω στα απόκρημνα βράχια (Εικ. 12α) με προσοχή, για να εκμηδενίσουν την πιθανότητα ατυχήματος κατά την φορτοεκφόρτωση των εκρηκτικών. Λίγο πριν τη ρίψη γίνεται το «φυτίλωμα», δηλαδή ανοίγουν με μικρό μαχαίρι ή με σουγιά ή με σουβλί μια οπή και εκεί τοποθετούν το καπούλι και μετά το βραδύκαυστο φυτίλι, κατάλληλο για χρονοκαθυστέρηση καύσης, πάχους περίπου 5-6 χιλιοστών (Εικ. 12β).

Εικ. 13 (α-β): Η τοποθέτηση των δυναμιτών ανάμεσα στους βράχους και το φυτίλωμα.

Στις δώδεκα το μεσημέρι του Μεγάλου Σαββάτου, την ώρα της πρώτης Ανάστασης από το αναμμένο τσιγάρο τους ανάβουν το φυτίλι και ρίχνουν με δύναμη τους δυναμίτες (Εικόνα 13). Ο στόχος τους είναι να ρίξουν γρήγορα και μακριά, «να μην φάνε πάτωμα». Οι πρώτοι δυναμίτες²² εκσφενδονίζονται, ενώ ακούγονται οι καμπάνες των εκκλησιών, με στόχο τη δημιουργία αναστάσιμου πανηγυρικού κλίματος. Οι ρίψεις γίνονται από τον Άγιο Σάββα, από το κάστρο του χωριού, από το

τα προβλήματα που υπάρχουν από την ανεξέλεγκτη αλιεία και από τη ρύπανση της θάλασσας. «Σήμερα οι δυναμίτες (φουσέκια) είναι πιο ισχυροί από παλαιά και κάνουν μεγάλες καταστροφές» (Αλεξιάκης, 2006: 693).

²¹ Η ρίψη των δυναμιτών σε περίπτωση που έχουν εξασφαλίσει τη χρηματοδότηση για μεγάλες ποσότητες ξεκινάει από την αρχή της Μεγάλης Εβδομάδας, γιατί, όπως οι ίδιοι υποστηρίζουν «δεν θα προλάβουν».

²² Στην Κέρκυρα οι πιστοί πετούν τους μπότηδες, μεγάλα πηλίνα κανάτια με στενό στόμιο και δυο χερούλια στο πλάι για τη μεταφορά τους γεμάτα με νερό από τα παράθυρα στο δρόμο, παράγοντας μεγάλο κρότο (Βαρβούνης, 2018).

Μαυροβούνι και από τον Άγιο Στέφανο, περιοχές ακραία δυσπρόσιτες, δύσβατες πάνω σε απόκρημνα, «άγρια» βράχια και σε απότομους γκρεμούς. Στις συγκεκριμένες τοποθεσίες τα πετρώματα συχνά αποκολλιούνται από τις ισχυρές δονήσεις, ώστε να υπάρχει ο μόνιμος κίνδυνος να κατακυλήσουν μέχρι τον οικισμό ή και να παρασύρουν ανθρώπους στο γκρεμό. Η επιτέλεση²³ αποτελεί δημόσιο γεγονός (Handelmal, 1997). Πλέον το περιβάλλον, τα απόκρημνα βράχια στα υψώματα της Πόθιας και του Χωριού δεν μετατρέπονται σε ένα άβατον προορισμένο αποκλειστικά για τους επιτελεστές, αφού, όλοι/ες αντικρίζουν τις γνώστες φιγούρες τους από απόσταση. Συγχρόνως το κοινό, το ακροατήριο βρίσκεται σε κοντινή απόσταση, εξοικειωμένο προς την επιτέλεση ακόμα και το «ξένο», που είναι φιλικά προσκείμενο (Schechner, 2002). Προσκαλείται να συμμετέχει, αφού όλες οι απαραίτητες προφυλάξεις τηρούνται και υπάρχει απόλυτη ασφάλεια (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Εικ. 13: Η ρίψη δυναμιτών από τον Άγιο Σάββα, βραδινές ώρες.

Το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου από το 2013 μέχρι το 2021, αλλά και το 2023 και το 2024, η ρίψη των δυναμιτών στην Πόθια γίνονταν από την προβλήτα μπροστά από την Εθνική Τράπεζα, αλλά και μπροστά από το ξενοδοχείο Ολυμπία, που άραζε το καΐκι «Κουρούνης» προς το λιμάνι. Πλήθος κόσμου, άνδρες και γυναίκες, όλων των ηλικιών στην προκυμαία, που έχουν τοποθετηθεί οι ελληνικές σημαίες²⁴, αλλά και στα καφενεία του νησιού, παρακολουθούσε, καθιστώντας τη συγκεκριμένη πράξη άχρονη και προσδίδοντας σ' αυτή γενικότητα και καθολικότητα (Εικ. 14).

²³ Ο όρος επιτέλεση (*performance*) περιγράφει κάθε δραστηριότητα στην οποία συμμετέχει κάθε άτομο και που αναπτύσσεται ενώπιον άλλων (θεατών) (Goffman, 1959).

²⁴ Με την επανάληψη και τη συστηματική έκθεση σε εθνοτικά σύμβολα, ανακαλείται η «συναισθηματική» μνήμη των ατόμων και επιτυγχάνεται η επιστροφή του υποκειμένου στο «όλον». Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι οι τελετουργίες μιας κοινωνικής ομάδας λειτουργούν ως μνημονικοί κόμβοι, στους οποίους το παρελθόν διασταυρώνεται με το παρόν και το προσδοκώμενο μέλλον, αποτελώντας συνάμα ένα συλλογικό κωδικοποιημένο σύστημα άγραφης καταγραφής της ιστορίας μιας ομάδας ανθρώπων (Ψυχογιού, 2008: 18-19).

Εικ. 14: Η ρίψη δυναμιτών από τον Άγιο Σάββα, πρωινές ώρες.

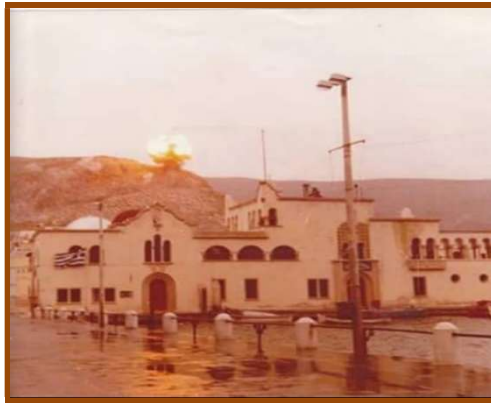
Εικ. 15: Ρίψη δυναμιτών από την προβλήτα του λιμανιού της Πόθιας.

Η ρίψη των δυναμιτών συνεχίζεται εκτεταμένα το βράδυ της Ανάστασης²⁵. Αμέσως μετά το «Χριστός Ανέστη» δίνεται το πρόσταγμα μ' ένα καπνογόνο και τα τσιγάρα ανάβουν. Μικρές, μαύρες κουκίδες εκσφενδονίζονται, φαίνονται στον ουρανό, ίπτανται για λίγο στον αέρα και συνέχεια πέφτουν. Οι εκκωφαντικοί ήχοι, είναι τόσο δυνατοί που υπερβαίνουν τις δυνατότητες του ανθρώπινου αυτιού. Ακολουθούν τα έντονα ωστικά κύματα που σείουν την πρωτεύουσα του νησιού. Οι εκτυφλωτικές λάμψεις φωτίζουν τον ουρανό. Οι εκρήξεις γίνονται εμφανείς στη γειτονική Κω, ενώ ανάλογα με τη φορά του αέρα, ο ήχος της έκρηξης ενδέχεται να φτάσει και στα Τουρκικά παράλια. Αναμφισβήτητα λόγω του σκοταδιού το θέαμα καθίσταται εντυπωσιακότερο (Εικ. 13).

²⁵ Στην Κάρπαθο μετά το «Χριστός Ανέστη» ρίχνουν «βαρελότα», που παλιότερα ήταν χειροποίητα (Χριστοδουλάκης, 2019).

Ανήμερα του Πάσχα από το κάστρο του χωριού, από το Μαυροβούνι από τον Άγιο Στέφανο, και κυρίως από τα υψώματα του Αγίου Σάββα μέσα σ' ένα δίωρο ή το πολύ σε ένα τρίωρο οι δεκάδες δυναμίτες πέφτουν ακατάπαυστα δημιουργώντας εκρηκτική, «πολεμική» ατμόσφαιρα που άλλους/ες εντυπωσιάζει και άλλους/ες τρομάζει. Ο κάθε δυναμιτιστής στην ομάδα του Αγίου Σάββα «κρατάει» τους πέντε τελευταίους του δυναμίτες. Δηλαδή περιμένει να ρίξουν όλοι τους δυναμίτες τους εκτός από τους πέντε τελευταίους. Αυτούς τους εκσφενδονίζουν συγχρόνως, ενισχύοντας τον ήδη εκκωφαντικό κρότο. Το Πάσχα του 2017 τουλάχιστον 600 τεμάχια δυναμίτιδας βάρους από 500 γραμμάρια έως 3 κιλά «έπεσαν» από τους δυναμιτιστές του νησιού. Τα τελευταία χρόνια γίνεται ρίψη τουλάχιστον 1000 τεμαχίων δυναμίτιδας τις μέρες του Πάσχα.

Συγχρόνως συλλογίζονται πως «κάτω», στην Πόθια όλοι/ες συνεχώς κοιτούν τις λάμπεις, ακούν τους κρότους και τους κρίνουν αυστηρά και αμείλικτα. Νιώθουν υπερβολική αυτοπεποίθηση, αλλά γνωρίζουν καλά πως το παραμικρό λάθος μπορεί να αποβεί μοιραίο. Συνεχώς θυμούνται ακρωτηριασμούς, απώλειες ζωής, όπως το ατύχημα που έγινε στην Κάλυμνο το Πάσχα του 1980. Αναπολούν και αποτίουν σεβασμό στον δυναμιτιστή, που, επειδή πίστεψε ότι το φυτίλι δεν είχε πάρει φωτιά, έριξε τον δυναμίτη στον σάκο με τους υπόλοιπους και προκάλεσε ισχυρότατη έκρηξη. Ο θάνατος ήταν ακαριαίος για τους τέσσερις νέους, ο θρήνος έντονος σ' όλο το νησί και οι υλικές καταστροφές ανυπολόγιστες (Εικ. 16). Ενδεικτικά Καλυμνιά ετών 60 το Ιούλιο 2023 αναφέρει: *«Μαύρη μέρα, έφυγαν τα παιδιά. Από την έκρηξη έσπασαν όλα τα τζάμια της Πόθιας. Όποιος περπατούσε στον κεντρικό εμπορικό δρόμο της Πόθιας πατούσε μόνο πάνω σε γυαλιά. Τις επόμενες μέρες μετέφεραν τζάμια από την Κω».*

Εικ. 16: Η αιματοβαμμένη ρίψη δυναμιτών το Πάσχα 1980 στην Κάλυμνο.

Συχνά, οι δυναμιτιστές προσκυνούν το εκκλησάκι της Ανάστασης που χτίστηκε μετά από το θανατηφόρο ατύχημα με τους δυναμίτες το Πάσχα του 1980 στη μνήμη των τεσσάρων νέων που «έφυγαν» εκεί. (Βλ. το σχόλιο 28).

Διαφορετικές, «αντίπαλες» ομάδες που βρίσκονται σε απέναντι βουνά απαντούν με το αντίστοιχο σινιάλο, που σηματοδοτεί την έναρξη των «δυναμιτών». Παλιότερα ο ανταγωνισμός, η «κόντρα», το «σφινάρι», ήταν εντονότερες μεταξύ των ομάδων που βρίσκονται στα υψώματα της

Πόθιας αλλά και μεταξύ υποομάδων ή και ατόμων, που βρίσκονται στο ίδιο ύψωμα πάνω από τους «ψαρομαχαλάδες», στα Μαράσια, αλλά και στο κάστρο του Χωριού²⁶. Χαρακτηριστικά οι δυναμιτιστές του Αγίου Βασιλείου και Αγίου Νικολάου πλέον ρίχνουν τους δυναμίτες τους, από κοινό σημείο, αν και παλιότερα υπήρχε ξεχωριστό σημείο για την κάθε ομάδα. Σε αντίθεση με το παρελθόν την τελευταία πενταετία οι ομάδες των δυναμιτιστών γνωρίζονται, συνεργάζονται στην αγορά, στην προμήθεια των υλικών και στη δημιουργία τους.

Όσοι/ες παρακολουθούν στην Πόθια είτε σε δημόσιους χώρους στην κεντρική πλατεία, στο λιμάνι, στις αυλές των ναών είτε σε ιδιωτικούς χώρους, όπως οι ταράτσες και οι αυλές σπιτιών κρίνουν πάντα αυστηρά και λεπτομερώς τις ομάδες των δυναμιτιστών των διαφορετικών περιοχών. Συνεχείς συζητήσεις πραγματοποιούνται σε δημόσιους χώρους, όπως στα καφενεία της προκυμιάς του νησιού. Διατυπώνονται τεκμηριωμένες κρίσεις, που συνοδεύονται με ιαχές, εκτεταμένα επιδοκιμαστικά ή αποδοκιμαστικά σχόλια και συνεχή σφυρίγματα. Πλέον, οι πληροφορίες μεταβιβάζονται συνεχώς φανερά και όχι «υπόγεια» για το ποιος είναι «εκεί πάνω», για το σημείο ρίψης και ποιος «αντιμάχεται» ποιον, ποια ομάδα πέταξε τους περισσότερους, ποιος έχει βαλθεί να «νικήσει» ποιον, πόσοι δυναμίτες έπεσαν, πόσο δυνατός ήταν ο κρότος τους, πως επιτεύχθηκαν οι εκκωφαντικοί θόρυβοι και οι έντονες λάμπεις, πώς θα «απαντήσει» η τάδε ομάδα. Ο κοινωνικός αυτός σχολιασμός δεν είναι μια λεκτική κρίση, αλλά συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση «του εαυτού μας [...] Ο εαυτός δομείται και αποκτά ενεργή παρουσία μέσα στον κόσμο, μέσα σε συνθήκες αλληλεπίδρασης με τους «άλλους», συνιστώντας ένα δημόσιο κοινωνικό προϊόν» (Κούζας, 2019: 6).

Όλες οι ειδικές γνώσεις και οι σημαντικές λεπτομέρειες μεταφέρονται και σ' άλλες νησιωτικές περιοχές²⁷. Παράλληλα, διαδίδονται υπερβολικές, ανυπόστατες φήμες²⁸ και φανταστικές «ιστορίες» για πολλούς μήνες πριν την κορύφωση του εθίμου, κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών, κατά τη διάρκεια πραγματοποίησής του, αλλά και μεταγενέστερα (Τυρίκος-Εργάς, 2016). Οι «δυναμίτες» εκτυλίσσονται όχι μόνο μέσα από μια πρακτική «συνενοχή» μεταξύ δυναμιτιστών, αλλά και του ετερογενούς ακροατηρίου μέσα στο πεδίο. Τόσο οι προετοιμασίες όσο και οι «ιστορίες» γύρω από αυτές επιτελούνται, αλλά στη διάδρασή τους αποκαλύπτουν τον πολιτισμικό κώδικα εκείνον δίχως τον οποίο οι «δυναμίτες» δεν μπορούν να ερμηνευτούν. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, ο τόπος που διαμορφώνουν στο βουνό από κοινού δυναμιτιστές και κοινότητα είναι «δημόσιος». Η επιτέλεση για άλλη μια φορά, αναπαριστά το ατομικό και το συλλογικό εξασφαλίζοντας την ίδια στιγμή μια σχετική

²⁶ Στο Βροντάδο της Χίου η αναστάσιμη χαρά εκδηλώνεται με τη ρίψη ρουκετών ανάμεσα στις ενορίες του Παναγιάς Ερειθιανής και του Αγίου Μάρκου (Τσιροπινά 2010:340).

²⁷ Συγκεκριμένα, Κώοι και Λεριοί εκπαιδεύτηκαν στην Κάλυμνο, για να ρίχνουν δυναμίτες στο νησί τους. Στόχος τους ήταν να γιορτάσουν την Ανάσταση, αλλά και να προσελκύσουν επισκέπτες/πτριες. Οι ειδικές γνώσεις για την κατασκευή και τη ρίψη των δυναμιτών, πλέον μοιράζονται μεταξύ τους όχι μόνο με τα μέλη των ομάδων των δυναμιτιστών, αλλά και μ' όσους επιθυμούν να ενταχθούν σ' αυτή.

²⁸ «Οι φήμες αφορούν μεγαλύτερες ομάδες ανθρώπων, γεγονότα με μεγαλύτερη έκταση και σημασία» (Κούζας 2019:4).

ασφάλεια για κάθε έναν από τους τελεστές προσωπικά απέναντι σε οποιαδήποτε παρέμβαση της τοπικής άρχουσας τάξης.

Οι ίδιοι οι δυναμιτιστές επωμίζονται το όχι μικρό κόστος. Το Πάσχα του 2024 κυμαίνονταν από πενήντα έως εκατό ευρώ για κάθε δυναμίτη. Υπολογίζεται ότι καθένας από τους δυναμιτιστές θα ρίξει σαράντα δυναμίτες την περίοδο του Πάσχα. Ομολογούν ότι κάνουν οικονομία όλη τη χρονιά. Δυναμιτιστής σε συνέντευξη στις 26/8/2024 ανέφερε: «Στερούμαστε όλο το χρόνο το χαρτζιλίκι μας, για να φτιάξουμε την κουμπάνια μας, για να έρθουμε στο βουνό τις μέρες του Πάσχα».

Άλλοτε, δέχονται δωρεές από πλούσιους Καλύμνιους ομογενείς ή ακόμα και από επιχειρηματίες του νησιού, αφού πιστεύουν ότι αυξάνεται η επισκεψιμότητα του νησιού (Ηγουμενάκης, 1997). Συχνά συγκεντρώνεται το απαιτούμενο ποσό με λαχειοφόρο αγορά. Συστηματικά και σκόπιμα διαφημίζουν τη ρίψη των δυναμιτών στο διαδίκτυο, που δρα ως ένας λαογραφικός αγωγός (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012· Κατσαδώρος, 2013 και στο οποίο προκύπτουν «δημιουργήματα υβριδισμού» (Blank, 2012, 2013· Howard, 2008a, 2008b). Στόχος είναι συγκεντρωθεί μεγαλύτερο ποσό, που θα διατεθεί για την αγορά περισσότερων υλικών (Εικ. 17).

Εικ. 17: Δημιουργήματα υβριδισμού στο διαδίκτυο, το Πάσχα 2024.

Η ρίψη των δυναμιτών αποτελεί κοινή πρακτική, αλλά όχι αποδεκτή για όλα τα μέλη της κοινότητας, αφού χαρακτηρίζεται από κάποιους ως «ελεγχόμενη βία» (Gilmore, 1988), ή «βαρβαρότητα». Οι «εχθροί», οι ντόπιοι ταγοί, οι τοπικοί άρχοντες του νησιού, οι εφημέριοι, οι πολιτικοί, οι λόγιοι, οι αστυνομικές αρχές οι εκκλησιαστικοί άρχοντες, αλλά και οι πολιτικοί παρουσιάζονται διχασμένοι στο συγκεκριμένο θέμα τονίζοντας περισσότερο τους θανάτους, τις υλικές ζημιές και τους τραυματισμούς²⁹. «Επεκράτησε η λίαν ασεβής και βάρβαρος συνήθεια να υβρίζονται

²⁹ Ανακοίνωση «Εμείς πιστεύομεν, ότι δέν υπάρχει κανένας πού νά επιθυμεί νά ξαναζήσει σκηνές παρόμοιες μ' εκείνες τοῦ περσινού Πάσχα. Ἄς γιορτάσομε τή μεγάλη μέρα της Ἀνάστασης μέ γέλιο καί χαρά. Νάναι γιά ὅλους μάς μέρα Λαμπρῆς κι ὄχι μέρα πένθους. Καί νάμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι ὅτι μέ τόν τρόπο αὐτό ἐπιτελοῦμε τό ὠραιότερο Μνημόσυνο γιά τίς ψυχές τῶν παιδιῶν μᾶς, που τόσο ἄδικαν χάθηκαν. Κάθε Λαμπρή θά τά θυμόμαστε, μιά καί ὁ θάνατός τούς ἦτανε ἡ αἰτία νά ξεριζωθεῖ ἀπό τόν τόπο μιά ὀλέθρια συνήθεια πού τόσο ταλαιπώρησε καί δυσφήμησε τήν Κάλυμνο. Κάλυμνος Πάσχα 1981». Το Δ.Σ. του Αναγνωστηρίου, Καλυμνιακά Χρονικά, Τόμος Β', 1981, Αθήνα, Αναγνωστήριο Καλύμνου «ΑΙ ΜΟΥΣΑΙ», σ.195.

αι αγιώταται αυτά ημέραι» (Α.Δ. 2, 353, 13/3/1896). Όπως ορθά αναφέρει ο Sutton (2008), ο επίσημος πολιτικός λόγος είναι μάλλον αντιφατικός προς «τους δυναμίτες». Επανειλημμένα έχουν εκδοθεί εγκύκλιοι από το Δήμο Καλυμνίων για την προστασία της ζωής και της περιουσίας των κατοίκων. Σε πολλές περιπτώσεις προβάλλουν το γεγονός με συνεντεύξεις στον τοπικό τύπο³⁰ και δεν επιθυμούν τη σύλληψη των δυναμιτιστών, έχουν παρέμβει σε αρκετές περιπτώσεις για την απελευθέρωση όσων έχουν συλληφθεί μόνο για κατοχή εκρηκτικών.

Όμως σε περίπτωση ζημιάς ή ατυχήματος οι ίδιοι οι πολιτικοί απαιτούν από τις αστυνομικές αρχές να «κάνουν τη δουλειά τους». Η ΕΕ έχει εκδώσει οδηγία 2014/28/ΕΕ για την εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί της διαθεσιμότητας στην αγορά και του ελέγχου των εκρηκτικών υλών εμπορικής χρήσης καθορίζει κανόνες για τη διάθεση στην αγορά και τον έλεγχο των εκρηκτικών υλών εμπορικής χρήσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), η οποία δεν εφαρμόζεται στα είδη πυροτεχνίας. Η ελληνική αστυνομία τονίζει ότι η κατασκευή, εμπορία, αγορά, κατοχή και χρήση εκρηκτικών υλών, κροτίδων και συσκευών εκτόξευσης αυτών από οποιονδήποτε, αλλά και η παραμονή σε χώρους παράνομης καύσης των ειδών αυτών είναι παράνομη. Στο πλαίσιο της πρόληψης αυτών των ατυχημάτων συμβουλεύουν τους πολίτες και ιδίως τους γονείς να μην αγοράζουν, να μην χρησιμοποιούν ή να μην προβαίνουν στην αυτοσχέδια κατασκευή τους και επισημαίνουν τους κινδύνους σοβαρού τραυματισμού, ακρωτηριασμού για την σωματική ακεραιότητα, αλλά και την ίδια την ζωή. Όμως δεν συλλαμβάνουν κανένα δυναμιτιστή μόνο με κατηγορία της κατοχής και παρεμβαίνουν στις περιπτώσεις τραυματισμού, απώλειας ζωής ή υλικών καταστροφών³¹.

Συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια, στην Ευρώπη, έχουν πολλαπλασιαστεί οι εκδηλώσεις στον κύκλο του χρόνου λόγω της αναδιαμόρφωσης, λόγω των κοινωνικοδομικών αλλαγών και κυρίως λόγω αξιοποίησης του πολιτισμού ως μέσου οικονομικής ανάπτυξης και διαμόρφωσης συλλογικής ταυτότητας (Quinn, 2006). Οι σύγχρονοι κάτοικοι των πόλεων και οι ταξιδιώτες προβάλλοντας το επιχείρημα ότι εκθέτοντας άλλους απεικονίζουν τον εαυτό τους ως μέλη μιας πολιτισμένης κοινωνίας (MacAloon, 1984) εμπλουτίζουν τις έννοιες του πολιτισμού, και του νεωτερισμού, που γεννούν δυτικές τουριστικές επιθυμίες.

Επομένως η ρίψη των δυναμιτών στην Κάλυμνο δεν συνιστά μία «σκηνοθετημένη αυθεντικότητα», μια κατασκευασμένη πραγματικότητα», ένα «ψευδογεγονός» στην τουριστική εμπειρία (McCannell, 1976), αλλά αυθεντικότατο, πολύ συνεκτικό στοιχείο της λαϊκής και

³⁰ Ειδικότερα, στις 08/05/2024, στην εφημερίδα το Βήμα της Κω, η Αντιδήμαρχος Καλύμνου δήλωσε μεταξύ άλλων: «Η Κάλυμνος είχε πολλή κίνηση, είχαμε πολύ κόσμο, έγινε χαμός και είχαμε φέτος και πολλούς απόδημους. Είχαμε βεγγαλικά, κλασικά τους δυναμίτες μας και όλα τα ήθη και έθιμα που τηρούνται στο νησί. Ήρθαν και πολλοί ξένοι τουρίστες, πολλοί εκ των οποίων Ολλανδοί. Μπήκαν έξτρα δρομολόγια από το Μαστιχάρι της Κω και το νησί μας πλημμύρισε από κόσμο».

³¹ Ο σαϊτοπόλεμος στην Καλαμάτα (Ζερίτης, 2019) απαγορεύτηκε, όταν το Πάσχα του 2019 έχασε τη ζωή του ο εικονολήπτης, που κατέγραφε το γεγονός.

συμμετοχικής πολιτιστικής ζωής, αφού αποτελεί τυποποιημένη και επαναλαμβανόμενη δράση, επίσημη και καθιερωμένη πρακτική, τοπική, διαχρονική πολιτισμική έκφραση εντός σταθερού και αυστηρού κανονιστικού πλαισίου. Εκδηλώνεται εθιμική συμπεριφορά με αυθορμητισμό, τυποποίηση, επανάληψη και «κυρίαρχα σύμβολα»³² τον Σταυρό και την ελληνική σημαία. Υλοποιούνται τελετουργίες, που αν και ακραίες και επικίνδυνες, καθορίζονται από τις πολιτισμικές αξίες της κοινότητας και χαρακτηρίζονται από τις έννοιες του αναλλοίωτου, στοιχεία της συγκρότησης συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων. Πολλά υφολογικά ή δομικά στοιχεία του επαναλαμβάνονται σε άλλους τοπικούς πολιτισμούς, όπως συμβολισμοί, παραλληλισμοί, επαναλήψεις (Kirshenblatt-Gimblett, 1998· MacCannell, 1999· Urry, 1990). Από την μια πλευρά οι «δυναμιτιστές» ως ενορίτες ως σε έναν εξαιρετικά δύσβατο τόπο επιτελούν, από την άλλη οι ενορίτες ως ακροατήριο παρακολουθούν και ερμηνεύουν αυτό που συμβαίνει. Το αποτέλεσμα είναι, αρχικά, η τελετουργική αναμέτρηση, στην οποία δεν έχουν πλέον σημασία ο ανταγωνισμός, αλλά η υπέρβαση των ανθρώπινων αντοχών, του σωματικού κίνδυνου, η επίτευξη της ατομικής και συλλογικής επανάστασης και η έκφραση χαράς για τη νίκη του θανάτου. Η κοινότητα συνεχίζει να εξασφαλίζει το κλέος στην ατομική, επικίνδυνη όσο και θαυμαστή πρακτική, αναπόσπαστο στοιχείο της συλλογικής ταυτότητας (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Βιβλιογραφία

- Αλεξάκης, Ε. (2006). Οι ψαράδες του Λαυρίου. Η εθνοϊστορία μιας επαγγελματικής ομάδας. Μια πρώτη προσέγγιση. Στο *Πρακτικά 1Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής, Παλλήνη, 30 Νοεμβρίου - 3 Δεκεμβρίου 2006*.
- Βαρβούνης, Μ. Γ. (2010). *Λαϊκές θρησκευτικές τελετουργίες στην Ανατολική και τη Βόρεια Θράκη*. Αθήνα.
- Βαρβούνης, Ε. (2018). *Οι εορτές του Πάσχα στην ελληνική λαϊκή εθιμοταξία*. Κομοτηνή: ΔΠΘ https://www.he.duth.gr/sites/default/files/oi_eortes_toy_pasha_stin_elliniki_laiki_ethimotaxia.pdf
- Bauman, R. (1975). Verbal art as performance. *American Anthropologist*, 77(2): 290-311.
- Beeman, W. (1992). The Anthropology of Theatre and Spectacle. *Annual Review of Anthropology*: 369-393.
- Blank, T. J. (2012). *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Logan, UT: Utah State University Press
- Blank, T. J. (2013). *The Last Laugh: Folk Humor, Celebrity Culture, and Mass-Mediated Disasters, in the Digital Age*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Γιαννάτου, Κ. (1997). Οι δωδεκανησιακοί σύλλογοι και οι αγώνες τους από την περίοδο της ιταλοκρατίας έως σήμερα. *Καλυμνιακά Χρονικά*, 1Β, Αναγνωστήριο Καλύμνου «Αι Μούσαι», τ. Ε': 119-123.
- Γκασούκα, Μ. & Φουλίδη, Ξ. (2012). *Σύγχρονοι Ορίζοντες των Λαογραφικών Σπουδών-Εννοιολογικό Πλαίσιο, Έρευνα, Φύλο, Διαδίκτυο, Σχολείο*. Αθήνα: Σιδέρης

³² Βλ. Ortner, 1973· Schneider, 1980· Turner, 1967.

- Γκασούκα, Μ. & Φουλίδη, Ξ. (2017). *Όψεις εθνογραφικής έρευνας στις λαογραφικές σπουδές*. Αθήνα: Παπαζήση
- Gilmore, D. D. (1988). *Carnival and Culture: Sex, Symbol, and Status in Spain*. New Haven: Yale University Press
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City: Doubleday.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. NY: Basic Books.
- Hammersley, M. & Traianou, A. (2012). *Ethics in qualitative research*. London: Sage
- Handelman, D. (1977). Play and Ritual: Complementary Frames of Metacommunication. In A.J. Chapman and H. Foot (Eds.), *It's a Funny thing, Humor*. London: Pergamon, pp.188- 192.
- Howard, R. G. (2008a). Electronic Hybridity: The Persistent Processes of the Vernacular Web. *Journal of American Folklore*, 121(480): 192-218. <http://dx.doi.org/10.1353/jaf-0.0012>.
- Howard, R. G. (2008b). The Vernacular Web of Participatory Media. *Critical Studies in Media Communication*, 25(5): 490-513. <http://dx.doi.org/10.1080/15295030802468065>.
- Ηγουμενάκης, Ν. (1997). *Τουριστική Οικονομία, Τόμος Α'*. Αθήνα: Interbooks
- Ιωσηφίδης, Θ. & Σπυριδάκης, Μ. (επιμ) (2006). *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.
- Καπελλά, Θ. (1986). Ο αγώνας των γυναικών στο 1935 και ο πετροπόλεμος. *Καλυμνιακά Χρονικά, Αναγνωστήριο Καλύμνου «Αι Μούσαι»*, τ. Ε', 87-102.
- Καπελλά, Θ. (1997). *Ιστορικές μνήμες Καλύμνου*. Αθήνα: Καλυμνιακά Χρονικά, Αναγνωστήριο Καλύμνου «Αι Μούσαι», Σειρά Αυτοτελών Εκδόσεων Αριθ. 25.
- Καμπούρης, Ε. (1984). *Τεχνολογία Εκρηκτικών Υλών* (Γ' Έκδοση). Αθήνα.
- Κατσαδώρος, Γ. (2013). Η επιστήμη της Λαογραφίας στη σύγχρονη τεχνολογική εποχή. Η ηλεκτρονική προφορικότητα. Στο Γ. Κόκκινος & Μ. Μοσκοφόγλου (Επιμ.), *Επιστήμες της εκπαίδευσης. Από την ασθενή ταξινόμηση της Παιδαγωγικής στη διεπιστημονικότητα και τον επιστημονικό υβριδισμό*. Αθήνα: Ταξιδευτής, σσ. 99-122.
- Kertzer, D. I. (1988). *Ritual, politics, and power*. New Haven: Yale University Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998). *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Κούζας, Γ. (2019) «Σύγχρονες μορφές προφορικότητας και «ανεπίσημη» επικοινωνία: Διαδόσεις και κοινωνικοί σχολιασμοί σε ένα δήμο της Αττικής. Μια λαογραφική και εθνογραφική προσέγγιση», *Έκθεση Περάτωσης Μεταδιδακτορικής Έρευνας*. Κομοτηνή.
- Λουκάτος Δ. (1980). *Πασχαλινά και της άνοιξης*. Αθήνα.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: G. Routledge & Sons; New York, E.P. Dutton & Co.
- Μαρτίνης, Γ. (χ.χ.). *Κάλυμνος των σφουγγαράδων. Το νησί*. Δωδεκανησιακή βιβλιοθήκη.
- McCannel, D. (1976). *The Tourist: a new Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.
- Ξανθάκος, Α. (1997). *Εκρηκτικές ύλες εκρηκτικοί μηχανισμοί*. Αθήνα
- Ortner, S.B. (1973). On Key Symbols. *American Anthropologist, N.S.*, 75(5): 1338-1346.
- Πανόπουλος, Π. (2005). *Από τη μουσική στον ήχο: Εθνογραφικές μελέτες των S.Feld- M.Roseman- A.Seeger*. (Π. Πανόπουλος, μτφρ & επιμ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παραδέλλης, Θ. Π. (1995). *Από τη βιολογική γέννηση στην κοινωνική. Πολιτισμικές και τελετουργικές διαστάσεις της γέννησης στον Ελλαδικό χώρο του 19ου αιώνα*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Quinn, B. (2006). Problematizing “festival tourism”: Arts festivals and sustainable development in Ireland. *Journal of Sustainable Tourism*, 14(3): 288–306.

- Ρείση, Ν. & Μαύρου, Κ. (2009). Η Κάλυμνος του νόστου... και της καρδιάς μας. Κάλυμνος. *Καλυμνιακά χρονικά, Αναγνωστήριο Κάλυμνου «Αι Μούσαι»*, Τόμος Η': 102-222
- Μαραγκός, Σ. (2019). *Διαχρονική εξέλιξη της ελληνικής σπογγαλειάς*. Πτυχιακή εργασία. <http://repository.teiwest.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/7901/TAY%20%CE%9C%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%93%CE%9A%CE%9F%CE%A3%20%CE%A3%CE%91%CE%92%CE%92%CE%91%CE%A3%20A.M.11999.pdf?sequence=1&is>
- Σέρρης, Ν. (2009). *Εθίμα του Πάσχα από τη Θράκη*. Κομοτηνή.
- Schechner, R. (2002). *Performance Studies: An Introduction*. London: Routledge
- Σκανδαλίδης, Μ. (2013). *Λεξικό του ιδιώματος της Κάλυμνου*. Κάλυμνος.
- Σκαρτσής, Ν. (2017). *Αναγνώριση κινδύνων και σχεδιασμός έκτακτων αναγκών σε βιομηχανική εγκατάσταση παρασκευής εκρηκτικών υλών*. Μεταπτυχιακή Διατριβή. ΠΜΣ Στρατηγικές διαχείρισης περιβάλλοντος, καταστροφών & κρίσεων. Αθήνα
- Schneider, D. M. (1980). *American Kinship A Cultural Account*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sutton, D. (2008). Tradition and modernity revisited: existential memory work on a Greek Island. *History and Memory: Studies in Representation of the Past*, 20(2): 84-105.
- Τσιροπινά, Σ. (010). *Λανθάνουσα και έκδηλη θεατρικότητα στις επιβιώσεις των χιακών εθίμων του εορτολογίου*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Θεάτρου, ΑΠΘ.
- Turner, V.W. (1967). *The forest of symbols*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Τυρίκος-Εργάς, Γ. Π. (2016). *Τα «γουλιασμένα» της Κάλυμνου: αφηγήσεις, συλλογικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές στρατηγικές*. Διδακτορική διατριβή. Ιωάννινα: Παν. Ιωαννίνων.
- Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. McGraw Hill Education, Open University Press.
- Urry, J. (1990). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: SAGE.
- Fischer, R. & Xygalatas (2014). DEXtreme rituals as social technologies. *Journal of Cognition and Culture*, 14: 345–355
- Frazer J. G. (1890). *The Golden Bough*. Cambridge: Trinity College
- Φραγκόπουλος, Ι. (1995). *Ιστορία της Κάλυμνου*. Αθήνα: Σκάφανδρο.
- Χαλκίτη, Φ. (2013). *Η παραγωγική δραστηριότητα των κατοίκων της Κάλυμνου στα πλαίσια της κοινωνικής λαογραφίας*. Διδακτορική διατριβή. ΕΚΠΑ. <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/28559?lang=el#page/392/mode/2up>
- Χαραμαντάς, Π. Γ. (επιμ.) (1993). *Loudvig Ross, «Νησιωτικά ταξίδια. Κάλυμνος- Τέλενδος»*. Αθήνα: Καλυμνιακά Σύμμεικτα 72.
- Χατζηβασιλείου, Β (2014). Μια ποινική απόφαση εις βάρος δώδεκα συλληφθέντων από τους Ιταλούς Καλυμνίων πατριωτών τον Απρίλιο του 1935. *Καλυμνιακά Χρονικά τόμος Κ', Σειρά έκδοσης 40, Αναγνωστήριο Κάλυμνου «Αι Μούσαι» Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών*, σσ. 199-226.
- Χειλάς Γ. (2000). *Το έπος των σφουγγαράδων της Κάλυμνου*. Αθήνα: Ομβρος.
- Χριστοδουλάκης Ι. (2019). *Διαχρονικές λαϊκοθρησκευτικές παραδόσεις στην Κάρπαθο*. Διπλωματική εργασία. Θεσσαλονίκη: ΔΠΜΣ «Ελλάδα: Εκκλησιαστική Ιστορία και Πολιτισμός».
- Χρυσανθοπούλου, Β. (2008). *Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς*. Στο Ε. Αλεξάκης, Μ. Βραχιονίδου & Α. Οικονόμου (Επιμ.), *Ανθρωπολογία και Συμβολισμός στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
- Ψυχογιού, Ε. (2008). *«Μαυρηγή» και Ελένη: Τελετουργίες και θανάτου και αναγέννησης*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών
- Yardley, L. (2009). Demonstrating validity in qualitative psychology. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. Los Angeles: Sage, pp. 235–251.
- Ζερίτης, Χ. (2019). *Ο σαϊτοπόλεμος: το ζεϊμπέκικο της φωτιάς*. Καλαμάτα : Αντίδοτο

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Η **Ξανθίππη Φουλίδη** έχει εκπονήσει διδακτορική και μεταδιδακτορική έρευνα στις πολιτισμικές σπουδές (cultural studies). Έχει διδάξει σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά μαθήματα σχετικά με τον πολιτισμό σε ελληνικά πανεπιστήμια. Ακόμα έχει διδάξει στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και είναι Εκπαιδύτρια Ενηλίκων στο Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του ΕΚΔΔΑ (INEP). Είναι συγγραφέας έξι βιβλίων και εξήντα τουλάχιστον επιστημονικών άρθρων στην ελληνική και αγγλική γλώσσα. Έχει υπηρετήσει στη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής ως υπεύθυνη πολιτιστικών θεμάτων. Αυτή τη στιγμή είναι διευθύντρια στο Εσπερινό Γυμνάσιο Αιγάλεω και εκπονεί μεταδιδακτορική έρευνα στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Short CV

Xanthippi Foulidi has completed both doctoral and postdoctoral research in cultural studies and has taught undergraduate and postgraduate courses on culture at various Greek universities. She has also taught at the National School of Public Administration and Self-Government and serves as an Adult Educator at the Institute for Adult Education of the EKDDA (INEP). She is the author of six books and over sixty scientific articles in Greek and English. Her experience includes serving as a cultural affairs officer at the Directorate of Secondary Education of West Attica. Currently, she is the director of the Evening Secondary School of Egaleo and is conducting postdoctoral research at the Department of History, Archaeology, and Cultural Asset Management at the University of Peloponnese.